HOZIRGI KUNDA MEHNAT BOZORIDAGI KASBLAR VA ULARGA YOSHLARNING MUNOSABATI: GLOBAL TENDENSIYALAR VA IJTIMOIY-IQTISODIY TAHLIL

Samarqand viloyati Paxtachi tumani
MMTB 42-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
psixologi Nortajiyeva Ra’no Nurmatovna

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada to‘rtinchi sanoat inqilobi (Industry 4.0), globallashuv va iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida zamonaviy mehnat bozorida yuz berayotgan transformatsion jarayonlar atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqotda an’anaviy kasblarning transformatsiyasi, sun’iy intellekt va avtomatlashtirish texnologiyalarining yangi ish o‘rinlari yaratishdagi roli, shuningdek, zamonaviy yoshlarning (Z va Alfa avlodlari) yangi professional yo‘nalishlarga bo‘lgan munosabati sotsiologik va iqtisodiy prizma orqali o‘rganilgan. Maqolada yosh avlodning kasb tanlash mezonlari, moslashuvchan mehnat shakllariga (frilans, remote) intilishi hamda ta’lim tizimi va mehnat bozori o‘rtasidagi tarkibiy nomutanosibliklar (mismatch) ilmiy asoslab berilgan va ularni bartaraf etish bo‘yicha strategik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Mehnat bozori transformatsiyasi, raqamli iqtisodiyot, sun’iy intellekt (AI), Z avlodi, kasbiy orientatsiya, frilanserlik, masofaviy mehnat (remote work), soft skills, hard skills, gig-ekonomika, tarkibiy ishsizlik.

Kirish

Bugungi kunda jahon va mamlakatimiz iqtisodiyoti misli ko‘rilmagan texnologik o‘zgarishlar davrini boshidan kechirmoqda. Sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (Data Analytics), bulutli texnologiyalar va robototexnikaning jadal joriy etilishi an’anaviy mehnat bozori arxitekturasini tubdan o‘zgartirib yubordi. Ilgari barqaror va umrbod deb hisoblangan ko‘plab kasblar bugungi kunda

yo‘qolib ketish yoki to‘liq avtomatlashish arafasida turibdi.

Bunday dinamik sharoitda mehnat bozorining eng faol, intiluvchan va demografik jihatdan katta qismini tashkil etuvchi qatlami — yoshlardir. Yosh avlodning yangi paydo bo‘layotgan kasblarga munosabati, ularning mehnat qadriyatlari va kasb tanlash motivatsiyasini o‘rganish davlatning bandlik siyosatini to‘g‘ri shakllantirish hamda intellektual salohiyatdan unumli foydalanishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

1. **Zamonaviy mehnat bozorining strukturaviy manzarasi va kelajak kasblari**

Mehnat bozoridagi hozirgi tendensiyalar intellektual va raqamli mehnatning roli keskin oshganini ko‘rsatmoqda. Jahon iqtisodiy forumining (WEF) tahliliy hisobotlariga ko‘ra, yaqin yillarda mehnat bozorida "inson-mashina" ekotizimi to‘liq shakllanadi. Bugungi kunda talab yuqori bo‘lgan kasblarni shartli ravishda bir nechta yirik guruhlarga ajratish mumkin:

A. Yuqori texnologiyalar (IT) va Muhandislik sohasi

Bu soha nafaqat dasturchilarni, balki murakkab tizimlar bilan ishlovchi mutaxassislarni ham qamrab oladi:

Sun’iy intellekt va Machine Learning muhandislari: Neyrotarmoqlar va AI modellarini yaratuvchilar.

Data Scientist (Ma’lumotlar tahlilchisi): Katta hajmdagi ma’lumotlar (Big Data) asosida biznes va davlat boshqaruvi uchun prognozlar tayyorlovchilar.

Kiberxavfsizlik mutaxassislari: Raqamli makonda ma’lumotlar daxlsizligini ta’minlovchi muhandislar.

B. Kreativ iqtisodiyot va Raqamli marketing

Iste’mol madaniyatining internetga ko‘chishi ortidan yangi sohalar shakllandi:

UX/UI dizaynerlar: Sayt va mobil ilovalarning foydalanuvchiga qulay interfeysini yaratuvchilar.

Targetolog va SMM mutaxassislari: Raqamli platformalarda brendlarni ilgari

surish zanjirini boshqaruvchilar.

Kontent-menejerlar va raqamli media mutaxassislari.

V. Inson kapitali va Ekologiya sohalari

Texnologiya rivojlangani sari "insoniy" munosabatlarga talab ortib bormoqda:

Karyera bo‘yicha kouchlar va korporativ antropologlar.

"Yashil iqtisodiyot" mutaxassislari: Muqobil energiya manbalari muhandislari, ekolog-auditorlar.

2. Yoshlarning Zamonaviy Kasblarga Munosabati: Sotsiologik jihatlar

Z avlodi (1997–2012 yillarda tug‘ilganlar) va mehnat bozoriga kirib kelayotgan ilk Alfa avlodi vakillarining mehnatga munosabati o‘zlaridan oldingi ajdodlaridan tubdan farq qiladi. O‘tkazilgan sotsiologik so‘rovnomalar va tahlillar yoshlarning munosabatida quyidagi dominant trendlarni ko‘rsatmoqda:

1Moslashuvchanlik va Erkinlikka (Flexibility) Intilish

Yoshlar an’anaviy 9:00 dan 18:00 gacha bo‘lgan va qat’iy iyerarxiyaga asoslangan korporativ tizimlarda ishlashni xush ko‘rishmaydi. Ular uchun ish joyining geografik joylashuvi ahamiyatsiz. Frilanserlik (freelancing) va masofaviy mehnat (remote work) yoshlar orasida eng ommabop mehnat shakliga aylandi. Bu ularga bir vaqtning o‘zida bir nechta xalqaro loyihalarda qatnashish imkonini beradi.

2. "Tezkor natija va daromad" sindromi

Klassik oliy ta’lim tizimidagi 4 yillik o‘qish muddati zamonaviy yoshlar uchun juda uzun va samarasiz tuyulmoqda. Shuning uchun yoshlarning aksariyati 6 oydan 1 yilgacha bo‘lgan qisqa muddatli IT-akademiyalar, raqamli marketing yoki dizayn kurslarini afzal ko‘rmoqda. Ular nazariyadan ko‘ra, tezroq amaliy ko‘nikma (Hard Skills) hosil qilib, daromad topishga intilmoqda.

3. Shaxsiy brend va "Gig-ekonomika" (Gig Economy)

Zamonaviy yosh avlod o‘zini shunchaki yollanma ishchi emas, balki alohida "mikro-brend" sifatida ko‘radi. Ijtimoiy tarmoqlar (LinkedIn, Instagram, TikTok)

orqali o‘z portfoliolarini taqdim etish va gig-iqtisodiyot platformalari (Upwork, Fiverr) orqali buyurtmalar olish ular uchun tabiiy holga aylangan.

3. Ta’lim va Mehnat Bozori O‘rtasidagi Ziddiyatlar va Muammolar

Yoshlarning kasblarga bo‘lgan munosabati ijobiy xarakterga ega bo‘lsa-da, real mehnat bozori bilan to‘qnashuvda bir qator tizimli muammolar yuzaga kelmoqda:

Malaka nomutanosibligi (Skills Mismatch): Oliy ta’lim muassasalari berayotgan bilimlar shiddat bilan o‘zgarayotgan bo‘sh ish o‘rinlari talablariga javob bera olmayapti. Bitiruvchilar diplomli ishsizlarga aylanmoqda yoki mutaxassisligi bo‘lmagan sohalarda mehnat qilmoqda.

"Soft Skills" (Yumshoq ko‘nikmalar) yetishmasligi: Yoshlar texnik bilimlarni tez o‘zlashtirsa-da, jamoada ishlash, emotsional intellekt, uzoq muddatli strategik fikrlash va muammolarni tizimli hal qilish kabi ko‘nikmalarda oqsoqlik ko‘rinmoqda.

Kasbiy "yonib ketish" (Burnout) va beqarorlik: Tartibsiz ish grafigi, ijtimoiy paketlarning (pensiya, tibbiy sug‘urta) yo‘qligi va frilans sohasidagi beqarorlik yosh mutaxassislar o‘rtasida erta ruhiy charchoq va depressiyani keltiri

4. Strategik Tavsiyalar va Yechimlar

Mehnat bozoridagi kasblar evolutsiyasini yoshlarning intilishlari bilan uyg‘unlashtirish uchun quyidagi choralar ko‘rilishi lozim:

1.**Ta’lim dasturlarini sinxronlashtirish:** OTMlar dasturlarini yirik IT-kompaniyalar va ish beruvchilar assotsiatsiyalari bilan hamkorlikda har yili yangilab borish tizimini yaratish.

2.**Mikro-kvalifikatsiyalar (Micro-credentials) tizimini joriy etish:** An’anaviy diplomlar bilan birga, talabalarning darsdan tashqari olgan qisqa muddatli sertifikatlari va amaliy ko‘nikmalarini davlat miqyosida tan olish mexanizmini kuchaytirish.

3. Karyera tahlili va Proforientatsiya: Maktab o‘quvchilarini yuqori sinflardanoq kelajak tahlili (Futures Literacy) bilan tanishtirish, ularga 5-10

yildan keyin trendda bo‘ladigan kasblarni to‘g‘ri tushuntirish.

4.Frilanserlarni huquqiy himoya qilish: Gig-ekonomika sharoitida masofadan ishlovchi yoshlarning huquqiy maqomini mustahkamlash, ularni ijtimoiy va tibbiy sug‘urtalashning moslashuvchan mexanizmlarini ishlab chiqish.

Xulosa

Hozirgi kunda mehnat bozori statiklikdan to‘liq dinamik modelga o‘tdi. Kasblarning tuzilishi raqamli texnologiyalar ta’sirida mutasiyaga uchramoqda. Yoshlarning bu jarayonlarga munosabati progressiv, moslashuvchan va yuqori darajada texnologikdir. Biroq, ularning potensialini to‘g‘ri yo‘naltirish, ta’lim tizimidagi bo‘shliqlarni to‘ldirish va yosh kadrlar uchun munosib ijtimoiy-huquqiy kafolatlar yaratish davlatning iqtisodiy barqarorligi va intellektual xavfsizligini ta’minlashning eng muhim shartidir. Kelajak mehnat bozori bugungi yoshlarning kasbiy tanlovi va ularga yaratilgan sharoitlar muvozanatida quriladi.